

řádu. Znázornění knih jak u postav mnichů, tak i u zbožných žen má odkazovat na existenci místní školy sloužící k výuce terciářek/bekyň pod vedením sousedících minoritů. U starší malby Rywиковá přebírá recentní interpretaci J. Dienstbiera jako vyobrazení *Weibermachtu*, tedy motívu dominance žen nad muži a „uvěznění“ mužů v osidlech milostného vztahu či manželství.

Závěrečná část publikace sestávající ze tří studií je věnována knižní kultuře a vzdělanosti menších bratří. Matyáš Franciszek Bajger analyzuje dochované inventáře minoritských knihoven v českých zemích i jejich tematické zaměření vzhledem ke sekvenci vlastního vzdělávání bratří, kazatelské činnosti i edukaci laiků. V souvislosti s Českým Krumlovem jsou připomenuty pytlíky na přenášení knih zobrazené na malbách v křížové chodbě konventu zbožných žen. Knižní dar fundátora jihočeského dvojklášteří Petra II. z Rožmberka tematizuje Marta Hradilová. Původně asi třicet rukopisů bylo určeno pro mužskou i ženskou odnož řádu a představovalo promyšlený základ obou knihoven s ohledem na jejich rozdílné poslání. Vhodným doplněním tématu je pak studie Jany Grollové pojednávající vernakulární literaturu určenou společenstvím zbožných žen v 15. století. Pro nedostatek pramenů využívá Grollová analogií z prostředí pražských terciářských komunit. Specifické těchto společenství odpovídala i povaha literárních děl, zahrnující zvláštní kázání, zpovědní zrcadla, exempla i další náboženské knihy. Z autorit, jež se věnovaly překladatelské činnosti cílené na prostředí bekyň a obecně laickým čtenářům, jsou připomínáni Jan Milíč z Kroměříže, Tomáš Štítný ze Štítného či Petr Chelčický.

Byť se některým z uvedených studií nepovedlo zcela vyhnout kompilaci poznatků předchozího bádání, další – především ty s akcentem na zaniklou emporu klarisek – se ctí doplňují publikaci z roku 2015. Přehledně členěná monografie s kvalitní obrazovou přílohou může být nepochybně chápána nejen jako hodnotný příspěvek ke krumlovskému sdruženému klášteru, ale v obecnější rovině rovněž k mendikantské vzdělanosti a ženské spiritualitě v období středověku.

MARTINA KUDLÍKOVÁ

Mýtus Ulrich Creutz. Vizuální kultura v Kadani za Jana Hasištejnského z Lobkowicz (1469–1517), edd.

Michaela OTTOVÁ – Aleš MUDRA,
Severočeská galerie výtvarného umění
v Litoměřicích – Filozofická fakulta
Univerzity Karlovy, Litoměřice 2017

279 s., ISBN 978-80-87784-29-7 (SGVU),
ISBN 978-80-7308-734-0 (UK)

Silný zážitek po zhlédnutí výstavy v litoměřické Severočeské galerii umocnil její katalog dalšími vizuálními vjemy i vysokou odbornou kvalitou všech doprovodných statí. Nejprve k názvu výstavy i katalogu. Svou záhadností je přitažlivý nejen pro znalce. Výstava totiž nabízí jen dvě nesporná díla tohoto umělce, nadto pouze na fotografiích: signovanou tumbu Jana Hasištejnského z Lobkovic v kadaňském klášterním kostele Čtrnácti svatých pomocníků a nesignovaný reliéf rytíře v brnění, s možnou podobou Janova syna Jaroslava II. Historik umění Josef Opitz, který se tolik zasloužil o základní evidenci památek gotického malířství a sochařství v severozápadních Čechách, připsal ve své monografii z roku 1924 Ulrichu Creutzovi kromě zmíněných kamenických prací celkem osm dřevorezů vysoké kvality. Creutz podle Opitze působil v Kadani mezi lety 1516–1530, kdy zde vytvořil díla vysoké expresivní a dekorativní účinnosti. Na Opitzovy atribuce se v zásadě spolehli i autoři teplické výstavy gotických plastik uvedeného umělce z roku 1966, ačkoli se krátce předtím v odborné literatuře objevily hlasy doporučující jejich revizi. Vývoj předchozího i následujícího bádání ve statí „Mýtus Creutz“ (s. 160–171) podali Michaela Ottová a Aleš Mudra, kteří také v Úvodu ke katalogu představili záměr a stěžejní témata autorského týmu.

Zatímco titul výstavy i katalogu vzbuzuje zvědavost, podtitul výstižně zachycuje jejich obsahové zaměření. Na rozdíl od běžných historických úvodů, v nichž se pozornost soustřeďuje na dějiny města či regionu, Petr Rak ve své statí „Kadaň doby Ulricha Creutze“ (s. 18–27) nápáditě přiblížil město v té podobě, jakou mohlo mít v době umělcova přechodného pobytu. Dozvíme se tak mimo jiné, že vzájemné domluvě či duchovnímu souznění mezi místními obyvateli a nově přichozím kameníkem nebránila žádná jazyková ani věroučná bariéra. Po celkovém seznámení s městem a jeho osudy v době poděbradské a jagellonské přichází v knize na řadu znalecký výklad Petra Hlaváčka „Kadaňská sakrální topografie lobkowiczských časů“ (s. 28–47), který poskytuje

knize pevnou oporu. Otázku, jež se čtenáři nejenom v této stati vnucuje, autor řeší v epilogu: *pietas Lobkowicziana*, nebo *pietas Cadanensis*? Jestliže za epicentrum specifické lobkovické zbožnosti lze považovat poutní klášter Čtrnácti svatých pomocníků, pak se hrdost místního měšťanstva, jež žilo se zástavní vrchností města v permanentním napětí, manifestovala v podpoře místních církevních institucí a náboženských bratrstev. S koncem lobkovické zástavy se také atmosféra města výrazně změnila. Většina kadaňských měšťanů se v roce 1525 přihlásila k české utrakvistické církvi a o deset let později se katolické svatostánky staly terčem obrazoboreckého útoku.

„Církevně-politický a spirituální profil Jana Hasištejnského z Lobkowicz“ (s. 48–53) s akcentem na kadaňský farní chrám a zejména františkánský klášter je rovněž dílem Petra Hlaváčka. Šlo o výrazného, dynamického a spirituálně založeného představitele obrozeného českého katolicismu, který péčí o kadaňské církevní instituce dával najevo, že zástavu města míní získat natrvalo. Podle Hlaváčka koncept Creutzem vytvořeného náhrobku s kontrapozicí tzv. Lobkowiczského epitafu musel vzniknout ještě za Janova života. To je vskutku možné. Spornější se mi jeví pojetí sklípkové klenby síně v druhém patře klášterního areálu jako „velkolepého architektonického počínu“, jenž měl zvýšit účinek imitace jeruzalémského večeradla. Petr Macek, který ve spolupráci s Lukášem Gavendou katalog obohatil studii „Klášter františkánů-observantů v Kadani. Podoba a vývoj stavby za Jana Hasištejnského z Lobkowicz“ (s. 74–87), sice představuje „večeradla“ rozvíjí a doplňuje, samo užití sklípkové klenby však považuje spíše za invenci vedoucího stavební huti. Mackova studie přináší neobyčejně cenné poznatky získané při systematickém průzkumu památky trvajícím několik posledních desetiletí.

Janův mladší bratr, známý humanistický básník Bohuslav, sice projevil svou úctu k místnímu kultu Čtrnácti svatých pomocníků dvěma básněmi, v korespondenci se však o Kadani ani slovem nezmínil. Snad i proto Marta Vaculínová zvolila pro svůj příspěvek téma „Humanistické záliby Bohuslava Hasištejnského z Lobkowicz ve světle jeho knihovny“ (s. 54–59). Čtenáře asi překvapí, že autora známého popisu Prahy z roku 1489 při cestách do Itálie a jiných zemí nijak neupoutaly antické monumenty či výtvarná díla soudobých umělců. I když se o některých z nich mohl dočíst ve své bohaté knihovně, v jeho literární činnosti se to nijak neodrazilo. Některé Bohuslavovy příležitostné verše a nápisy se alespoň staly součástí výzdoby interiérů nebo drahocenných pohárů. Užší vazby ke Kadani lze vysledovat u rodu

saských Vitzthumů, jimž v rámci své širě pojaté stati „Rody na hranici. Šlechta českého severozápadu a její vztahy k Sasku“ (s. 60–71) věnuje Uwe Tresp. Byli to totiž Vitzthumové, kteří roku 1460 založili před hradbami Kadaně, na místě pozdějšího františkánského kláštera, kapli zasvěcenou Čtrnácti svatým pomocníkům.

Není bez významu, že právě příslušníci rodu Vitzthumů jsou vyobrazeni na nástěnné malbě ve středním poli jižní stěny trojlodí. Nejen o této, ale i o dalších malbách v téže lodi podrobně pojednala Magdalena Nespěšná Hamsíková ve studii „Nástěnné malby v kostele a klášteře Čtrnácti svatých pomocníků v Kadani“ (s. 88–111), na níž se podíleli i Jan Royt a Milena Bílková. Dataci maleb do osmdesátých let 15. století by bylo možné upřesnit následující úvahou: jestliže při vysvěcení kostela byly 24. září 1480 konsekrovány i čtyři boční oltáře, lze si dost obtížně představit, že by nejstarší nástěnné malby s votivní scénou Vitzthumů vznikly až po 17. lednu 1481, kdy fundátorská práva převzali Lobkovicové. Tak jako tak bude asi třeba přiznat původním fundátorům větší zásluhy při stavbě kostela.

Pozoruhodně, s mnoha soudobými paralelami a novými poznatky, pojednal o nástěnných malbách v chóru klášterního kostela Jan Royt. Fragmentárně dochovaná nástěnná malba s námětem Mše sv. Řehoře, která vznikla nápodobou Dürerovy rytiny z roku 1511, mohla být podle autora polemikou s teologií rané reformace. Mimořádnou kvalitou se vyznačují výjevy Ukřižování a Kladení do hrobu na jižní stěně chóru. K identifikaci některých postav jako kryptoportrétů Jana Hasištejnského a jeho manželky Magdaleny se Jan Royt staví rezervovaně, zcela však tuto možnost nevyklučuje. Původně bohatou malířskou výzdobu s obvyklou františkánskou tematikou měl také ambit kláštera. Fragments původních maleb důvtipně vyložila Milena Bílková, která stručně pojednala též o malbách v místnosti se sklípkovou klenbou v prvním patře a o nedávno objevené výmalbě v předsíni refektáře.

Tři zbývající příspěvky katalogu se převážně věnují vystaveným artefaktům. „Paralely tvorby Ulricha Creutze v knižní malbě severozápadních Čech v kontextu studia pozdní gotiky a renesance“ (s. 112–125) se pokusil vysledovat Viktor Kubík. Nepříliš úspěšně, jak sám připustil, neboť dohledat lze jen volné analogie. Přínos a podnětnost jeho stati spočívá v konceptuálním náčrtu tak závažných otázek, jakou je periodizace umění pozdní gotiky a rané renesance v českých zemích nebo oscilace mezi idealizující estetikou podunajské školy a naturalistickými „efekty“, jimiž se mimo jiné vyznačuje dílo Ulricha Creutze.

„Sochařské vybavení kláštera a kostela Čtrnácti svatých pomocníků v Kadani z doby Jana Hasištejnského z Lobkowicz“ (s. 126–147) si zvolili za své hlavní téma Michaela Ottová a Aleš Mudra. Vzhledem k dochování a rozdílným interpretacím oltářních arch i plastik čtenář ocení hutný výklad včetně náznaku otevřených či nedořešených otázek. U staršího oltáře Čtrnácti svatých pomocníků se např. doposud nepodařilo jednoznačně určit objednavatele. V případě tzv. mladšího oltáře je mimo jiné sporná souvislost s chebskou dílnou Hanse Malera mladšího. Více řešení dosavadní literatura nabízí také v otázce původního umístění nadživotně veliké a výjimečně kvalitní sochy sv. Šebastiána. V neposlední řadě je předmětem diskuse i rozmístění a identifikace lobkovických sepulkrálí. V závěru autoři stručně podali vlastní výklad ideové role Jana Hasištejnského při uplatňování patronátních práv ke klášteru od roku 1481 až do počátku luterské reformace.

Ve studii se souhrnným názvem „Vizuální charakteristika, stylové předpoklady a emocionální působení kadaňských Ukřížovaných ve světle technologických analýz“ (s. 142–159) Michaela Ottová a restaurátorka Markéta Pavlíková v několika kapitolách představily výsledky srovnávacího technologického průzkumu v interakci s uměleckohistorickou formální analýzou. Všech pět zkoumaných dřevorezeb Ukřížovaného i socha odpočívajícího Krista má tolik společných technologických i formálních rysů, že lze předpokládat jejich vznik v jednom dílenském prostředí. Zjevně však nešlo o díla kameníka Creutze, nýbrž o práce jeho spolupracovníků, kteří po odchodu mistra z Kadaně založili vlastní dílnu nebo se zapojili do provozu zde již dříve působící dílny. Tímto zjištěním lze také podepřít význam celého výstavního počínu i katalogu. I když řadu kadaňských soch i maleb lze nalézt v nedávno vydaném katalogu výstavy *Bez hranic. Umění v Krušnohoří mezi středověkem a renesancí* (viz SMB 8, 2016, s. 141–152), litoměřická výstava spolu s katalogem nově a z různých úhlů pohledu doložila umělecky pozoruhodnou svébytnost artefaktů spojených s kadaňským františkánským klášterem.

Zaslouženým oceněním námětu i díla jsem původně recenzi zakončil. Teprve následně, téměř bezděčně se mi začaly vynořovat některé otázky, jež s jistými rozpaky připojuji. Předně mám na mysli souvztažnost mezi nástěnnými malbami a oltářními archami, o níž uvažuje jak Magdaléna Nespěšná Hamsíková, tak Jan Royt. Jaká byla dílenská specializace malířů fresek a jiných nástěnných maleb? Náleželi spíše ke stavební huti, nebo šlo o umělecké řemeslníky, pro něž nebylo zatěžko přijímat i zakázky na oltářní archy?

Z hlediska nástěnných maleb a snad i ostatních uměleckých děl jako by šlo o dvě výrazně odlišné etapy. Nezatlačila druhá fáze spojená s kadaňským působením Ulricha Creutze a projevující se výraznou reprezentativní snahou patronů původní důraz na ostentativní chudobu řádu? Observanti měli působit v oblasti, kde reformace začala kritikou luxusního života církevních hodnostářů a přezdobených svatostánků. Každodenní hmotné bytí řádu zajišťovaly na prvním místě prodané odpustky i milodary od běžných věřících. Na ty bylo třeba zapůsobit nejen kázáním, ale i expresivními obrazy trpícího Krista. Konečně interní zbožnost, náboženské prožitky a vzdělání zadavatelů a patronů nemusely mít přímou souvislost se zakázkami dílenské povahy. Ty převážně vznikaly jako řemeslnické výtvořky, jimž teprve pozdější uměnovědci vtiskli vlastní představy. Obecně tu platí jistá úměra. Čím více bádání postupovalo, tím více duchovních a uměleckých subtilit v dílech shledávalo. Výsledek: čím vzdělanější a invenčnější historik či historička umění, tím složitější a intelektuálně náročnější výklad zkoumaných děl.

FRANTIŠEK ŠMAHEL

ARCHEOLOGIE

Velká Morava a počátky křesťanství, ed. Pavel KOUŘIL, Archeologický ústav AV ČR, Brno – Moravské zemské muzeum, Brno 2014

517 s., ISBN 978-80-86023-53-3

Obsáhlý svazek, na němž se pod vedením Pavla Kouřila podílelo 33 českých i zahraničních badatelů, je průvodní publikací ke stejnojmenné mezinárodní putovní výstavě. V Brně, Praze a Bratislavě mohli v letech 2014–2015 návštěvníci zhlédnout téměř 1400 exponátů zapůjčených z třiceti institucí z České republiky, Slovenska, Polska a Rakouska. Publikace se dělí na tři části. První obsahuje studie k jednotlivým aspektům života a kultury se širokým záběrem předvelkomoravského, velkomoravského a povelkomoravského období. Druhá část se věnuje stěžejním lokalitám na Moravě, v Čechách, v Rakousku, na Slovensku a v Maďarsku. Část třetí plní funkci katalogu.